

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

DE MUSICUS EN DE SAMENLEVING

Met de ontluiking van het individualisme in de muziek is bij de componist tevens het bewustzijn geboren van zijn betekenis in en voor de samenleving. Voor de 17e eeuw heeft de musicus over het algemeen geen stelling genomen op sociaal gebied, omdat hij tot dan toe in de dienst stond van een vorst, een stad of een kathedraal. De eerste musici die enerzijds de rechten van de scheppende kunstenaar opeisten en tegelijk blijk gaven van het besef van hun plichten tegenover de maatschappij, ontmoet men pas in de 18e eeuw in de barok en het classicisme. Slechts sporadisch ontdekt men in hun geschriften (Grétry, Ditters von Dittersdorf) of in hun brieven (Mozart) enkele uitspraken, waaruit blijkt, dat zij achter de muziek een bepaalde, in casu sociale zending zagen. Concreet brachten zij hun gezichtspunten echter niet onder woorden en we moeten wachten tot de tweede helft van de 19e eeuw om een Liszt, een Wagner, een Schumann naar de pen te zien grijpen om in gepubliceerde geschriften de taak van de componist te formuleren. Sindsdien hebben zowel creatieve als uitvoerende musici niet alleen de esthetische zin van kunst trachten te verklaren, doch sommigen onder hen hebben zich ook gebogen over het probleem van de verhouding tussen musicus en samenleving.

In die gedachtenkring wensen wij het verband aan te tonen onder drie, alleszins korte maar daarom niet minder belangrijke uiteenzettingen uit de laatste dertig jaar, verschenen met ongeveer gelijke tussenpozen van vijftien jaar en van de hand van kunstenaars die voor onze generatie, ieder op hun terrein, als exponenten mogen worden beschouwd, namelijk *Von den moralischen Kräften der Musik* van Bruno Walter (1935) *Kunst und Leben*, deel uitmakend van de *Musikalische Betrachtungen* van Edwin Fischer (1950) en *On receiving the first Aspen Award* van Benjamin Britten (1964). Het zijn trouwens drie toespraken, gehouden in aparte omstandigheden, waarbij de maatschappelijke positie van de musicus in het gedrang komt, doch bepaaldelijk op de

speech van de componist van het *WAR REQUIEM* wil ik hier de nadruk leggen.

Bruno Walter twijfelt geenszins aan de morele, dus sociale invloed van de muziek die zij volgens hem op drie verschillende manieren laat gevoelen, namelijk als boodschap, als bemiddelaarster en als maatstaf van ethische waarden. Uit zijn betoog blijkt in de eerste plaats dat hij van de toehoorder veronderstelt dat deze begrip heeft voor het natuurlijke verloop van een compositie, summier gezegd van het streven naar en de oplossing in het volmaakt akkoord van het slot. Hierdoor neemt hij de stelling in die specifiek was voor zijn generatie, waarvan de meerderheid vrijwel alles verwierp wat niet beantwoordde aan de geijkte wetten van de harmonie. De formele onrust moet naar rust streven, de ontwikkeling van de thema's moet over alle hindernissen en stremmingen heen, ten slotte leiden tot de melodisch-harmonisch en formeel bevredigende eenheid. Naar zijn mening vervult de componist pas dan zijn ethische opdracht als hij de toehoorder door zijn gevoel deelachtig maakt aan datzelfde bestendige streven uit de onrust naar de bevrediging en aan de aan het slot van het werk definitief bereikte verzoening. Toch waarschuwt Bruno Walter ervoor de muziek te beschouwen als een soort van vertrouwelijke brief, waarin de musicus zijn ervaringen en gevoelens neerschrijft. Het is pas als elke ervaring uit de wereld der verschijningen helemaal in muziek opgelost wordt, dat de persoonlijke of subjectieve uitdrukking in de muziek gerechtvaardigd wordt. Dan is zij draagster van ethische waarden en deze treden het nadrukkelijkst op de voorgrond in het erotische (zoals wij dat in de meest verschillende aspecten beleven bij Mozart, Wagner, Strauss, Debussy en Orff — om bij de voornaamste vertegenwoordigers ervan te blijven).

Hoofdzakelijk komt het op de ontvankelijkheid van de toehoorder aan. Is die aanwezig, dan ondervindt de componist, dat hij door zijn werk het innerlijkste van de mens kan bereiken en tegelijk beseft hij, dat dit zijn

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 11 juli 1965

ware roeping vormt.

Niet minder positief is Edwin Fischer, die als uitgangspunt poneert, dat kunst en leven geen gescheiden „tweeheid” zijn, maar één enkele onafscheidelijke eenheid. Voor hem is dan ook bij de musicus het louter beroepsmatige zeker niet het beslissende element, het hoogste is het leven; dát is de eeuwige bron van de kunst. Kunstenaar is wie een orgaan bezit voor de talloze, steeds wisselende openbaringen, die uit de onvergankelijke en geheimzinnige natuur te voorschijn treden. De dichter, de musicus, de scheppende kunstenaar moet in de zin, die Goethe aan het woord gaf, „fromm sein”, d.i. zich dankbaar en vrijwillig overgeven aan het hogere, het reine, het onbekende.

Elke nieuwe stap in onbekend en onbetreden land, elk „voor de eerste keer”, elke schrede naar een hoger niveau telt alleen in de geschiedenis van de menselijke geest. Als daarvan in een muzikaal werk maar één teken te bespeuren valt, dan heeft zijn schepper zijn „aardse plicht” vervuld. Maar nu Britten: De redevoering, die hij hield naar aanleiding van de overhandiging van de Aspen Award (een onderscheiding, die veel gemeen heeft met de Nobelprijs), vertoont direct verband met het hier behandelde onderwerp. Want de in 1963 gestichte Robert O. Andersen Aspen Award on the Humanities wilde hulde brengen aan de „man die in onze tijd het sterkst heeft bijgedragen tot de vooruitgang van de mensheid”. Ongetwijfeld hebben de Amerikanen in Britten de componist van het *War requiem* willen vereren. Wie én compositie én speech kent, voelt dat beide uit dezelfde pen zijn gevloeid. Beter dan wie ook weet Britten dat het woord tot een andere orde behoort dan de muziek. In alle geval vormen beide de neerslag, laat ik zeggen de geniale neerslag, van een verheven humanistische levenshouding, die men bij elk groot kunstenaar kan aanwijzen, maar die in de voornaamste figuur van de eigentijdse Engelse muziek op zo overtuigende en aangrijpende manier blijkt aanwezig te zijn. De uitstraling van Britten's oeuvre is van zulke aard, dat in het gedenkboek, samengesteld door Anthony Gishford ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de meester, de beroemde Russische cellist Mstislav Rostropovitsch schreef: „Gij zijt vijftig jaar. Ik durf te zeggen, dat als gij en ik hier niet meer zullen zijn, miljoenen eenvoudige mensen nog steeds uw geboortedag zullen herdenken — uw 125ste, 150ste en 200ste geboortedag”.

En uit de *Requiem* én uit de redevoering blijkt, dat de kunstenaar aangegrepen werd door de discrepantie die onze huidige wereld kenschetst: enerzijds de steeds groeiende gedachte, gekoesterd door haast de hele mensheid, van algemeen begrip, verzoening en vrede, anderzijds de angstwekkende uitbreiding van het wetenschappelijk apparaat, dat als een zwaard van Damocles boven ons hoofd hangt. Wij zijn al zo ver, dat de geleerden zelf sidderen bij de gedachte aan een mogelijke ontkenning van die alles vernietigende krachten. Van al wat de menselijke geest heeft uitgevonden en tot stand heeft gebracht, is de kunst de enige waarde gebleken, die niet aan beide kanten snijdt; alleen zij heeft de mensheid iets positiefs geschonken en alleen de kunstenaar, en zeker

de musicus, kan men gerust geweten zijn produktie aan de mensen schenken, omdat achter het geluk, dat de gave van de kunst inhoudt, geen bedreiging schuilt.

Britten is natuurlijk niet de eerste geweest om de algemene broederschap onder de mensen te verheerlijken. In zekere zin is het *War Requiem* een omzetting van het „Alle Menschen werde Brüder”, van Schiller-Beethoven, maar het lijkt wel of de mensheid, juist door het afschuwelijke gevaar, dat haar bedreigt, nu ontvankelijker is geworden voor het werk van de kunstenaar die, om een woord van Shelley te citeren, de „onbekende wetgever van deze aarde” is en wiens waarschuwingen in onze tijd veel reëler klinken dan voorheen.

In verband met de zending van de musicus — want zijn taal is voor als na de universele — tegenover de samenleving, is het wel aangewezen Britten's betoog te Aspen onder het kijkglas te nemen. Laten we allereerst het document aanhalen dat hem samen met de onderscheiding werd overhandigd: „Aan Benjamin Britten, die, als schitterend componist en uitvoerder tevens als vertolker door middel van de muziek van de gedachten en de gevoelens van de mens, waarlijk de mens bezielde heeft om zijn eigen natuur, bestemming en roeping te begrijpen, te doorgronden en ruimer te leren waarderen”.

De rede van Britten vormt een buitengewoon belangrijke bijdrage tot het begrip van 's kunstenaars persoonlijkheid en levert bovendien het bewijs van zijn diep sociaal besef, gezwezen van zijn perfecte beheersing van taal en stijl, beide schitterend door eenvoud en helderheid.

Britten's betoog mag bestempeld worden als een echte geloofsbelijdenis, althans als die van een groot artist met een sterk verantwoordelijkheidsgevoel. Hij schrijft over zijn medemensen, oprecht en weloverwogen, rekening houdend met de menselijke condities van de muziek, haar milieu en conventies. Hiermee is niet gezegd dat vormgeving en geestelijk gehalte steeds de hoogste regionen hoeven te bestrijken.

Hoofdzaak is dat de muziek de medemens verkwikking en verstrooiing bezorgt, hem ontroert of ontspant en bijdraagt tot zijn geestelijke vorming. Als lid van de samenleving moet de componist zich wenden tot zijn medemensen. De innerlijke aandrift dient echter bij de componist aanwezig te zijn. Men heeft hem in de laatste tijd herhaaldelijk gevraagd een werk te componeren ter nagedachtenis van president Kennedy. Hij heeft dit telkens van de hand gewezen, niet omdat hij geen sympathie voor de vermoorde staatsman zou koesteren, doch eenvoudig omdat hij meent, dat voor hemzelf de tijd daarvoor nog niet rijp is.

Britten beseft heel best, dat de ideale condities voor een musicus nooit zullen bestaan zonder een ideale samenleving. Doch de artist kan in elke tijd en in elke sociale groepering zijn kunst doen gelden als een wezenlijk deel van 's mensen activiteit. Van zijn kant heeft de musicus dan ook recht op een menswaardig bestaan. Is het zo ver, dan kan hij zich „gelegenheids-composities” veroorloven, zoals een Bach met zijn Mattheüs-passion, geschreven voor één enkele dag van het jaar, om bij dit ene voorbeeld te blijven. De Engelse meester gaat vanzelfspre-

kend uit van het standpunt, dat de „technische” kant van de muziek, ofschoon die aan de basis ligt, niet het wezenlijkste element van de muziek vormt, echter wel het imponderabele, het bovenzinnelijke, datgene dat niet kan worden ontleed, omdat het niet in maar van de muziek is.

Heel bescheiden schreef Britten als motto van zijn werk vooraan de partituur van het *War Requiem* een vers van de dichter Wilfred Owen: „All a poet can do today is warn” (De dichter kan in onze tijd alleen maar waarschuwen). Aan het gedicht *Strange meeting* ontleende Britten voor de solo van de bariton in het laatste deel dit aangrijpend en rustig en simpel voorgedragen vers: „I am the enemy you killed, my friend” (Ik ben de vijand die gij gedood hebt, mijn vriend). Niet talrijk zijn de componisten, die zo diep gereflecteerd hebben op poëzie.

In heel het oeuvre van Benjamin Britten treedt geen thema zo nadrukkelijk naar voren als dat van ’s mensen nood, zijn „vermoorde” onschuld en zijn vertrapte menselijkheid. Daarom werd hij zo diep getroffen door het vers van Owen, door diens tragisch lot: jeugd, belofte voor de toekomst, hartstochtelijke tederheid, zeldzaam talent, alles werd zinloos vernietigd door het geweld van de oorlog. In de poëzie van Owen wordt de dood, ondanks alles, verbonden met de gedachte aan vergeving, genade en vrede. Dát te hebben gevoeld en ook uitgedrukt getuigt van Britten’s humanistische levensbeschouwing. De toehoorder, die voorbereid is door gemoed, opvoeding, ervaring en leeftijd,

moet noodzakelijk daardoor aangegrepen worden.

Britten besluit zijn rede met een pikant detail. Men heeft hem van verschillende zijden gevraagd, wat hij met het aanzienlijk bedrag van de Aspen Award meent te doen. Waarschijnlijk zal een deel ervan besteed worden aan het alle jaren door hemzelf ingerichte muziekfestival te Aldeburgh in Suffolk. Maar zeker zal hij de stichting overwegen en ook verwezenlijken van een jaarlijkse Aspenprijs voor Britse composities, waarbij aan de jury opdracht zal worden gegeven alleen die werken te bekronen die tot menselijke loutering voeren.

In zijn *Levenskunst* geeft Lin Yutang alle diplomaten, die gewichtige beslissingen moeten treffen, de raad voor de vergadering een film van Chaplin of een tekenfilm van Walt Disney te gaan bekijken; onlangs raadde Fernandel de politici aan ontspanning te zoeken in lachsuccessen van befaamde komieken. Ik zou er willen bijvoegen: dat alle bewindslieden, die mee kunnen helpen aan de leniging van de nood van hun medemensen en energiek kunnen optreden om onrechtvaardigheden uit de weg te ruimen, met volle overgave zouden luisteren naar het *War Requiem*, dat niet alleen een aanklacht vormt tegen de gruwelijkste gesel van de mensheid, doch tevens de blik opent voor een daadwerkelijke actie ten bate van een maatschappij zonder wrok en verbittering, en waarin ieder lid recht heeft op humane begijning.

André M. Pols

KINDERKAMP 1965

In ons kinderkamp (10—12 jaar), dat van 17—24 juli in huize „De Korenbloem” te Elspeet wordt gehouden, zijn nog enkele plaatsen.

De leiding berust bij: C. J. Oortgijsen en mej. J. van Praag.

De prijs — inclusief f 2,— zakgeld — bedraagt f 60,— per week.

Aanmelding hiervoor bij: mej. Judith van Praag, Pr. Mariannelaan 195, Voorburg, Z.H. Tel.: (070)-98 72 40.

Giro-overschrijvingen graag op postrekening nummer 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met duidelijke vermelding waarvoor de betaling bestemd is.

dit eiland

Hoe zijn wij hier geland?

waartoe... vanwaar?

ligt ergens aan het strand

dat vreemde schip nog klaar?

en als het anker is gelicht,

naar waar... naar waar?

Stil, sluit de deuren dicht,

bemin elkaar...

A. Roland Holst (geb. 1888)

lezingen voor de radio

zo. 18 juli VARA 9.45 uur: L. de Coninck: „De humanistische beweging in België”.

zo. 25 juli VARA 9.45 uur: J. C. Poldervaart: „Dr. Jac. P. Thijssse, strijder voor de leefbaarheid”.

zo. 1 aug. VARA 9.45 uur: R. de la Rie: „De humanistische partij”.

zo. 8 aug. VARA 9.45 uur: A. A. van Ameringen: „De goeie ouwe tijd en het slechte heden”.

DIENT

Met welgevallen heb ik gezien hoe keurig de dienstplichtige soldaten tegenwoordig in de kleren zitten. Een van mijn jongere verwanten heeft zich onlangs in de krijgsmacht begeven en toen hij na korte tijd thuiskwam had hij een flatteus kostuum aan met hier en daar iets roods en iets gouds, althans geel, er op. Het stond hem keurig en volgens mensen die verstand hebben van textiel was het vervaardigd van kreukafstotend en vormvast materiaal.

De jongeman heeft ons enige tijd vermaakt met verhalen uit de nieuwe en vreemde wereld waarin hij terecht was gekomen. Het bleek mij, dat er veel was veranderd, maar dat zeer veel ook gelijk was gebleven sinds de tijd, waarin ik mij in de wapenhandel oefende.

Dat is lang geleden. Als infanterist (karabijndragend) droeg ik een veldjas korte tot onberedene. Dat lijkt u nu misschien vreemd, maar zo heette het bokkebaai dat ik droeg, officieel. Om misverstanden te voorkomen, was (en is wellicht) in het leger alles tot in de puntjes omschreven en een goed soldaat, die van het zelfstandig denken zo spoedig mogelijk afstand doet, houdt zich aan de voorschriften. Alleen stomme burgers spraken van veters en bretels. Wij converseerden over schoenriemen en broekdraagbanden. Eens moest ik een hamersteel halen en vulde daartoe een formulier in, waarop stond, dat aan mij was meegegeven 1 stelen lange tot sleg tot gereedschapswagen. Zo konden er nooit misverstanden ontstaan.

In de oude tijd kende men nog geen humanistische geestelijke verzorgers. Toen ik eenmaal ingedeeld was en men voor de zoveelste keer mijn persoonlijke gegevens opnam, vroeg de sergeant-majoor-administrateur naar mijn kerkgenootschap. „Geen”, zei ik, want zo hoorde het en formules als „hebbikniet” werden niet begrepen. De SMI noteerde dus: Ned. Herv. Zo hoorde het ook, want „geen” kwam in de voorschriften niet voor, wie niks was, was Ned. Herv. Dit hield echter nog niet in, dat je dan besteld naar de veldprediker moest.

Ons land is groot geworden in een vrijheidstrijd en je kon kiezen tussen de aalmoezenier, de veldprediker of kamerzwabber. Nadat ik enkele keren gezwabberd had, ben ik beurtelings naar de aalmoezenier en de veldprediker gegaan, want bij mij had ook de offervaardigheid voor mijn beginselen haar grenzen. Het waren bovendien aardigste mannen, die vriendelijk en meevolend spraken al hadden ze dan de rang van grootmajoor.

Tegenwoordig is er meer keus, maar toch doen zich in de zielszorg vreemde dingen voor, naar ik vernam. Een jongeman van positief humanistische huize die zich ook als zodanig had doen inschrijven, verscheen tot verbazing en verontrusting van de humanistische voorganger nooit op zijn bijeenkomsten om een sterkend woord te horen. En kamerzwabber deed hij ook niet. Desge-

vraagd deelde hij mee, dat hij altijd onder het gehoor van de aalmoezenier zat. „Maar waarom dan toch?” „Och”, zei de jonkman, „da's niet omdat ik afvallig ben, maar de koffie is bij de roomsen veel beter, dus zo doende”.

Ik deel dit hier mee, omdat er wellicht een vingerwijzing in kan liggen voor de humanistische geestelijke verzorgers. Zij dienen de kwaliteit van de koffie goed in het oog te houden, want humanisten zijn ook maar mensen en niets menselijks is hun vreemd.

Het schijnt in het voornemen te liggen om de geldelijke beloning van de soldaten te verhogen. Nou, ik gun het ze best, maar ik vind het belachelijk. Dit leidt maar tot slemen en brassen. Als mijn geheugen mij niet bedriegt en men mij wel heeft ingelicht, is de soldij verzevenvoudigd sinds de tijd, waarin ik tevergeefs getracht heb de grens van het model 95 in elkaar te zetten. Wij verdienden bruto vijf kwartjes in de week. Daar ging dan 15 cts af als loon voor de burger vrouwen die onze aardappelen schilden. Bleef over f 1,10. Helaas kregen wij ook dit bedrag slechts zelden in handen. Het gebeurde namelijk meermalen, dat onze behuizing lichte schade opliep. Er sneuvelde wel eens een ruitje of een lampegglas, want electriciteit had het leger toen nog niet ontdekt. En omdat in die tijd de rijksmiddelen nog zuinig werden beheerd, werd de schade op de bewoners verhaald. Ook hiervoor had men een aanduiding die ik nooit ergens anders ben tegengekomen. Degradatiën aan de compagnie, noemde men dit loonbeslag.

Zo hield ik dikwijls niet meer dan 98 centen over. En nu zou dit nog niet zo verschrikkelijk zijn geweest, want toendertijd kon men voor veertien centen wel een sprits een gevulde koek en een kop koffie, krijgen in de kantine. Helaas echter was ik in de klauwen van de speeldruivel geraakt. Nadien ik des zaterdags en pakje shag en vloeitjes had gekocht, rende ik naar de speeltafel om bij zwartepieten, klaverjas, pandoer of pe-toeten mijn geld te vermeerderen. Dat is zelden gelukt. Meestal waren het anderen die met mijn zuurverdiende soldij schoot gingen. En als gij dan vermoedt, dat ik gelukkig was in de liefde, dan hebt gij het mis. In een volstrekt dorre en steriele wereld, berooid en verdrietig zwierf ik in mijn veldjas korte over de zanderige terreinen. Wat doet men dan om de zinnen te verzetten? Men slaat de verzen tegen de prikkelen, men lacht eens een meerdere uit, men tart het reglement betreffende de krijgsmacht, men zondigt tegen het beginsel der subordination. Kortom, men wordt op de bon geslingerd en, zoals de sergeant-majoor-instructeur („de moeder van de compagnie” gelijk het heette) het zo kernachtig uitdrukte „de pot ingedonderd”.

Daar kon men zich dan bezinnen. En het lied der hope aanheffen, dat toenmaals luidde: Maar éénmaal komt de tijd... en wat daar verder volgt.

H.H.

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct aan postzegels insluiten. (adv.)